

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

128:3. 2008

Draken, dödsmaskinen och Tjocka Bertha

Första världskrigets vapen i svensk veckopress

Av Lina Sturfelt

Forskningen om första världskriget har de senaste femton åren genomgått en vitalisering och berikats med nya perspektiv, källor och metoder som förändrat förståelsen av kriget och dess betydelse för resten av seklet. Förenklat innebär förändringen en rörelse bort från en mer traditionell militär och diplomatisk historia och mot en krigets kulturhistoria i bred bemärkelse. Krigsbegreppet har vidgats till att omfatta även det föreställda krig som pågår inne i människors huvuden, soldaters såväl som civilas. Fokus ligger på att utforska det symboliska universum, det vill säga de koder, föreställningar och berättelser, genom vilka människor förstod kriget och dess konsekvenser. Begrepp som minne, diskurs, berättelse och identitet är centrala. Teoretiskt och metodiskt har mycket av inspirationen hämtats från litteraturvetenskap och antropologi. Studier av förhållandevis outnyttjade källor som film, skönlitteratur, musikaler, vykort, graffiti och monument har ökat kunskapen om hur människor levde under och med katastrofen 1914–1918.¹

1. Se t.ex. Jay Winter & Antoine Prost, *The Great War in history: debates and controversies, 1914 to the present*, Cambridge 2005, s. 26–30, s. 37, 100f., 105, 153, 159, 162–164, 202–211; Jay Winter, *Remembering war: the Great War between memory and history in the twentieth century*, New Haven & London 2006, s. 207–209, 217; Stéphane Audoin-Rouzeau & Annette Becker, *14–18: understanding the Great War*, New York 2002, s. 100f., s. 150; Gerhard Hirschfeld m.fl. (red.), *Enzyklopädie Erster Weltkrieg*, Paderborn 2002; Gerhard Hirschfeld m.fl. (red.), *Kriegserfahrungen: Studien zur Sozial- und Mentalitätsgeschichte des Ersten Weltkriegs*, Essen 1997; Gerhard Hirschfeld m.fl. (red.), *Keiner fühlt sich hier mehr als Mensch: Erlebnis und Wirkung des Ersten Weltkriegs*, Essen 1993; Wolfgang Mommsen, *Der Grosse Krieg und die Historiker: neue Wege der Geschichtsschreibung über den Ersten Weltkrieg*, Essen 2002; Wolfgang J. Mommsen, *Kultur und Krieg: die Rolle der Intellektuellen, Künstler und Schriftsteller im Ersten Weltkrieg*, München 1996; Michael Epkenhans, "Neue Forschungen zur Geschichte des Ersten Weltkriegs", *Arkiv für Sozialgeschichte* 38, 1998, s. 458–487; Jean-Jaques Becker & Stéphane Audoin-

Fil. mag. Lina Sturfelt, f. 1971, är doktorand i historia vid Lunds universitet där hon arbetar på en avhandling med titeln "Eldens återsken: första världskriget i svensk föreställningsvärld". Hon har tidigare publicerat bland annat: "Den andras lidande: kvinnor som våldsoffer och förövare i första världskriget", i Eva Österberg & Marie Lindstedt Cronberg (red.), *Kvinnor och våld* (2005). Inom kort utkommer artikeln "Utanför krigskartan: första världskrigets svenska berättelser om neutralitet och modernitet", i Magnus Jerneck (red.), *Fred och modernitet*.

Adress: Lunds universitet, Historiska institutionen, Box 2074, 220 02 Lund

E-post: lina.sturfelt@hist.lu.se

Medan första världskriget utgör ett stadigt expanderande forskningsfält internationellt är det i svensk och nordisk historieskrivning fortfarande i stor utsträckning ett icke-ämne.² Det gäller i än högre grad krigets kulturhistoriska dimensioner.³ Syftet med min forskning om första världskriget i svensk föreställningsvärld är att undersöka första världskrigets betydelser i Sverige, det vill säga hur upplevelsen av katastrofen formade föreställningar och berättelser om krig, neutralitet och i förlängningen modernitet under perioden 1914–1939. Min huvudsakliga fokus är den svenska veckopressens krigs- och neutralitetsberättelser under själva krigsåren.⁴ Det handlar emellertid inte om en presshistorisk studie med inriktning mot opinionsbildning, skribenter och redaktioner, eller mot tidningarnas struktur och form. I stället är det veckopressens texter och bilder – eller rättare sagt de krigsberättelser som kan avläsas i materialet – som är det centrala. Det är variationerna inom och mellan olika berättelser, inte mellan tidningarna, som jag undersöker.

Om man som jag vill gå bortom det strikt militära och politiska för att komma åt periodens bredare, mer populärkulturella tänkande kring krig och konflikter erbjuder veckopressen en möjlig ingång. Det är en genre där många olika typer av texter möts, vissa verklighetsrefererande och andra fiktiva, och där det storpolitiska och det vardagliga, det allvarliga och det mer underhållande, vävs samman. Veckopressen nådde vid den här tiden också ut till och lästes av stora delar av den svenska befolkningen.⁵ Det tidiga 1900-talets

Rouzeau (red.), *Encyclopédie de la grande guerre, 1914–1918: histoire et culture*, Paris 2004; Jean-Jaques Becker m.fl. (red.), *Guerres et cultures 1914–1918*, Paris 1994; Jean-Jaques Becker & Stéphane Audoin-Rouzeau (red.), *Les sociétés européennes et la guerre de 1914–18*, Paris 1990.

2. Jfr t.ex. Claes Ahlund, *Diktare i krig: K. G. Ossiannilsson, Bertil Malmberg och Ture Nerman från debuten till 1920*, Hedemora 2007, s. 22–25; Klaus-Richard Böhme & Wilhelm M. Carlgren, "Schwedische Forschungen zur Geschichtedes Ersten Weltkrieges", i Jürgen Rowher (red.), *Neue Forschungen zum Ersten Weltkrieg: Literaturberichte und Bibliographien von 30 Mitgliedstaaten der 'Commission internationale d'histoire militaire comparée'*; Koblenz 1985, s. 317; Johan Engström & Lars Ericson, "Förord", i Johan Engström & Lars Ericson (red.), *Mellan björnen och örnen: Sverige och Östersjöområdet under det första världskriget, 1914–1918*, Visby 1994, s. 7; Nils Arne Sørensen, *Den store krig: Kæmpens første Verdenskrig*, Köpenhamn 2005, s. 10f., 427; Temaramar för Ph.D.-seminariet "Verdenskrigens skygge", Ålborg universitet, Ålborg 22–24 november 2005, <<http://www2.ihis.aau.dk/verdenskrigen/>>, 25/3 2008.

3. Se dock Svante Nordin, *Filosofernas krig: den europeiska filosofin under första världskriget*, Nora 2002; Peter Englund, *Brev från nollpunkten*, Stockholm, 1996; Jens Junggren, *Känslornas krig: första världskriget och den tyska bildningselitens androgyna maskulinitet*, Eslöv 2004; Henrik Jensen, *Oftrets århundrede*, Köpenhamn 1998; Ahlund 2007. Även ett mer populärkulturellt verk förtjänar att nämnas: Nils-Olov Franzén, *Undan stormen: Sverige under första världskriget*, Stockholm 1986.

4. Se mitt pågående avhandlingsprojekt *Eldens återsken: första världskriget i svensk föreställningsvärld* vid Historiska institutionen, Lunds universitet.

5. Det saknas tyvärr kontrollerade upplagesiffror för veckopressen under krigsåren. Klart är att veckopressen befann sig i en expansionsfas. Enligt vissa uppskattningar låg *Iduns* upplaga på cirka 50 000

veckopress skilde sig dock på många sätt från det som vi i dag förknippar med genren; det dagsaktuella nyhetsmaterialet var till exempel framträdande.⁶ Det innebar också att den svenska veckopressen spelade en viktig roll som krigsförmedlare. Världskriget upptog en stor del av tidningarnas innehåll, under de två första krigsåren ofta upp till två tredjedelar av det totala sidantalet. Denna tilltagande medialisering av kriget innebar att avståndet mellan slagfältets och hemmets värld krympte, att även neutrala länder som Sverige kom mentalt närmare kriget. Det var i hög grad i veckopressen som de utanförstående svenskarnas "föreställda krig" utkämpades. Det var där deras krigsberättelser speglades och tog form, i allt från krigssällskapsspel som "Håll fienden stängen" till de varje vecka återkommande referaten av strategiska positioner, truppförflyttningar och manövrar.⁷

Bilden av första världskriget i svensk veckopress har inte tidigare undersökts systematiskt. Studier av populärpressen i de krigförande länderna betonar i allmänhet dess sentimentala, heroiska, underhållande, patriotiska och krigsförhäriljande sidor.⁸ I den här artikeln vill jag visa att veckopressens krigsförmedling, åtminstone i Sverige, var mer komplex än så. Det är inte den mer traditionella och redan allmänt belysta propagandadimensionen som intresserar mig, utan veckopressen som en tidsspegel eller en prisma i vilken

exemplar, *Hvar 8 Dags* på 75 000, *Vecko-Journalens* på 100 000 och *Allers* på 400 000. Läsekreten var rimligtvis betydligt större. Se Ulrika Holgersson, *Populärkulturen och klassamhället: arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, Stockholm 2005, s. 89–93; Lars M. Andersson, *En jude är en jude...: representationer av "juden" i svensk skämtpress omkring 1900–1930*, Lund 2000, s. 74–76, 85, 204; Staffan Björck, "Borgerligheten som kliché (H8D 1909/10)", i *Veckopressen i Sverige: analyser och perspektiv*, Löderup 1979, s. 61; Rune Moberg, *Min veckopress*, Höganäs 1990, s. 35, 43.

6. Till skillnad från dagspressen och kulturtidskrifterna hade veckotidningarna dock ingen uttalande politisk hållning. Det utesluter givetvis inte att olika texter och skribenter ändå explicit och implicit gav uttryck för bestämda opinioner och hållningar visavi de krigförande eller den svenska neutraliteten.

7. "Håll fienden stängen. Ett nytt krigsspel för våra läsare", *Vecko-Journalen* 1914:46. Se t.ex. *Hvar 8 Dags* återkommande spalt "Världskriget" eller "Kriget" och *Allers* "Västra/Östra/Södra krigsskådeplatser" samt "Världskrigets gång".

8. Se t.ex. Peter Buitenhuis, *The great war of words: British, American and Canadian propaganda and fiction, 1914–1933*, Vancouver 1987; Hubertus F. Jahn, *Patriotic culture in Russia during World War I*, Ithaca 1995, s. 31–39; Daniel J. Sherman, *The construction of memory in interwar France*, Chicago 1999, s. 51–61; Richard Stites, "Days and nights in wartime Russia: cultural life, 1914–1917", i Avi Roshwald & Richard Stites (red.), *European culture in the Great War: the arts, entertainment, and propaganda, 1914–1918*, Cambridge 1999, s. 11, 29; Steven Beller, "The tragic carnival: Austrian culture in the First World War", i Roshwald & Stites (red.), 1999, s. 144; Andrew Wachtel, "Culture in the South Slavic lands, 1914–1918", i Roshwald & Stites (red.), 1999, s. 208; Ian Ousby, *Vägen till Verdun: Frankrike och första världskriget*, Stockholm 2003, s. 24, 26f., 29, 120, 363; Winter & Prost 2005, s. 98f.; George L. Mosse, *Fallen soldiers: reshaping the memory of the world wars*, New York 1990. Mig veterligen finns det tyvärr inga studier av första världskriget i veckopressen i andra neutrala länder, som t.ex. Danmark och Norge.

man kan fånga en krigsföreställningsvärld.⁹ Tidningarna satte i viss mån dagordningen, men var tvungna att göra det på ett språk som läsarna förstod och kunde relatera till. Berättelserna både skapade och reflekterade alltså verkligheten. Liksom historikern George L. Mosse vill jag förskjuta fokus från den eventuella sändarens intentioner, syften och manipulationsstrategier till populärpressens innehåll, innebörder och meningsskapande funktioner, eller med andra ord mot studiet av hur populärkulturella berättelser kommunicerar och konstruerar identitet, mening och gemenskap.¹⁰ I Mosses efterföljd har historikerna Stéphane Audoin-Rouzeau och Annette Becker pläderat för att det krävs en revidering av propagandabegreppet inom historievetenskapen, att man slutar se människors krigsföreställningar som passiva, vertikalt enkelriktade speglingar av makthavarnas avsikter och intentioner och i stället mer fokuserar det kommunikativa momentet. Krigsmobiliseringen under första världskriget var inte, som så ofta har hävdats, primärt ett resultat av pressens manipulativa propaganda, utan den var lika mycket eller mer, ett svar på människors redan existerande föreställningar om krig.¹¹

Det är viktigt att understryka att den svenska veckopressens världskrig, såsom det gestaltades och iscensattes åren 1914–1918, inte var ett enda och samma, utan flera. Genom en diskursiv närläsning av samtliga krigsårgångar av veckotidningarna *Allers*, *Hvar 8 Dag*, *Idun* och *Vecko-Journalen*¹² har jag identifierat fyra mer övergripande krigsberättelser. Jag har valt att benämna dem den fatalistiska, den heroiska, den idylliska respektive den tragiska berättelsen. På ett mer generellt plan handlade samtliga dessa berättelser om att försöka hantera, begripliggöra och beskriva ett i stora delar obegripligt och i bokstavlig mening obeskrivligt krig.

Huruvida första världskriget utgjorde modernitetens genombrott och födelse eller tvärtom fungerade kulturellt konserverande genom att bekräfta och förstärka äldre traditioner är en av den nyare forskningens mest omdebatterade frågor, särskilt inom den anglosaxiska forskarvärlden där den kultur-

9. För sådana kulturanalytiska studier av populärpress, se t.ex. Glenn R. Wilkinson, *Depictions and images of war in Edwardian newspapers, 1899–1914*, Basingstoke 2003; Marie Cronqvist, *Mannen i mitten: ett spiondrama i svensk kallakrigskultur*, Stockholm 2004; Kim Salomon, *En femtiotalberättelse: populärkulturens kalla krig i folkhemssverige*, Stockholm 2007; Holgersson 2005; Andersson 2000.

10. Jfr t. ex. Mosse 1990.

11. Audoin-Rouzeau & Becker 2002, s. 109f. Jfr även Aviel Roshwald & Richard Stites, "Conclusion" i Roshwald & Stites (red.) 1999, s. 349, s. 356; Wilkinson 2003, s. 1–12, 134–137, Jay Winter, Geoffrey Parker & Mary R. Habeck (red.), *The Great War and the twentieth century*, New Haven 2001, s. 3.

12. I noterna förkortade till *Allers*, *H8D*, *Idun* och *VJ*.

historiska inriktningen har varit särskilt stark.¹³ Grovt generaliserat kan man säga att forskare som analyserat samtidens populärkultur tenderar att betona kontinuitet med det förflutna, medan de som studerat avantgarde- och finkultur starkare accentuerar chock och förändring. I det följande gör jag ett empiriskt grundat inlägg i denna forskningsdiskussion genom att analysera ett framträdande tema i den svenska veckopressens krigsberättelser: den militära teknologin eller rättare sagt vapnen och hur de relateras till modernitet och kontinuitet.¹⁴

Teknologin och tankeglappen

Tekniken utgör den enskilt viktigaste förändringsfaktorn i krigföringens historia, i synnerhet efter 1850, hävdar historikern Wilhelm Agrell. Utan att förstå krigets redskap och deras konsekvenser kan ingenting annat analyseras och förklaras.¹⁵ Under halvseket före världskrigets utbrott skedde en snabb mekanisering av krigföringens alla områden. Det industrialiserade "maskinkriget" kännetecknades av en våldsamt ökning av främst eldkraft och rörelse. Vapnens sprängkraft och hastighet tio- eller i vissa fall hundrafaldigades jämfört med Napoleonkrigen. Krigsoperationernas tempo ökade liksom förbrukningen av människor, materiel och förnödenheter. Kriget totaliserades till att omfatta hela samhället. Förutsättningarna för krig omstöptes kort sagt radikalt.¹⁶

Vad som däremot inte förändrades var människors föreställningar om hur krig skulle se ut och bedrivas. Man har talat om ett tankeglapp, en mental eftersläpning där den tekniska utvecklingen inte motsvarades av en förändring i synen på krigföring och där nästan ingen i augusti 1914 hade förstått den egentliga innebörden av arméernas militära potential. Såväl militärer som civila underskattade gravt krigets skala, varaktighet och förödelse. Det

13. Se t.ex. Winter & Prost 2005, s. 182–184; Paul Fussell, *The Great War and modern memory*, New York 1975; Jay Winter, *Sites of memory, sites of mourning: the Great War in European cultural history*, Cambridge 1995; Modris Eksteins, *Rites of spring: the Great War and the birth of the modern age*, New York 1990; Samuel Hynes, *A war imagined: the First World War and English culture*, London 1992; Mosse 1990; Aribert Reimann, *Der Grosse Krieg der Sprachen: Untersuchungen zur historischen Semantik in Deutschland und England zur Zeit des Ersten Weltkriegs*, Essen 2000; Stefan Goebel, *The Great War and medieval memory: war, remembrance and medievalism in Britain and Germany, 1914–1940*, Cambridge 2007.

14. Eftersom vapnen inte är något framträdande tema i den fatalistiska berättelsen lämnas den därhän i denna artikel.

15. Wilhelm Agrell, *Morgondagens krig: tekniken, politiken och människan*, Stockholm 2000, s. 15f., 20f.

16. Alf W. Johansson, *Europas krig: militärt tänkande, strategi och politik från Napoleoniden till andra världskrigets slut*, Stockholm 1991, s. 192f.; Agrell 2000, s. 21, 29.

som skulle bli ett kort, snabbt, offensivt och rörligt krig blev raka motsatsen – åtminstone på västfronten.¹⁷ Ändå fortsatte militärerna kriget igenom att tro att de skulle kunna övervinna och behärska den moderna tekniken, att moral i slutändan skulle besegra materiel och att den mänskliga viljan skulle triumfera över teknologin. Trots att striderna ständigt bekräftade defensivens överlägsenhet satt arméledningarna fast i ett mördande genombrottstänkande.¹⁸ I det strategiska initiativets tomrum kom i stället flera stridstekniska innovationer i syfte att bryta dödläget, däribland stridsgas, stridsflyg och stridsvagnar. Krigets viktigaste vapen var emellertid en sen 1800-talsuppfinnning: maskingeväret.¹⁹

Krigets mekanisering, industrialisering och totalisering, liksom diskrepansen mellan det föreställda och det verkliga kriget, är viktiga undertexter för att förstå hur den svenska veckopressen gestaltade den militära teknologin och relationen människa–vapen–modernitet. Litteraturvetaren Trudi Tate menar att kulturhistoriker med inriktning mot första världskriget generellt sett har visat vapentecknologin alltför litet intresse. Många av de nya vapnen som flyget och stridsvagnen hade visserligen ganska ringa militär betydelse. Men deras kulturella och symboliska betydelse för det Tate kallar ”fantasins mobilisering” var desto större, särskilt bland civila.²⁰ På de nya okända vapnen projicerades många av de mer övergripande farhågor och förhoppningar som det traumatiska, omvälvande världskriget genererade. Vapnen representerade inte bara fasa och destruktivitet, utan också spänning och underhållning. De blev nav för både fruktan och fascination.

Draken och Tjocka Bertha – vapnen i de heroiska och idylliska krigsberättelserna

I veckopressens heroiska krigsberättelse ignorerades de mekaniska vapnen i stor utsträckning till förmån för traditionella krigsredskap som sabel, lans, värja och bajonett. Detta var kavallerichockernas, de dramatiska stormningarnas och man mot man-stridernas krig. Världskriget iscensattes som en

17. I. F. Clarke, *Voices prophesying war 1763–1984*, London 1966, s. 1–5, 69, 89f., 131; Agrell 2000, s. 29f.; Johansson 1991, s. 154; Fussell 1975, s. 315.

18. På senare år har denna syn utmanats av brittiska militärhistoriker, som talar om ”a learning curve” under krigets två sista år. För ett kort referat av debatten, se Winter & Prost 2005, s. 75–77.

19. Johansson 1991, s. 113, 154, 158, 169, 187f., 191–194; Ousby 2003, s. 51–55, 102, 115, 282; John Ellis, *The social history of the machine gun*, London 1976, s. 18f., 49, 117, 132; Agrell 2000, s. 31; Daniel Pick, *War machine: the rationalisation of slaughter in the modern age*, New Haven 1993, s. 177.

20. Trudi Tate, *Modernism, history and the First World War*, Manchester 1998, s. 6, 120f., 145f. Ett prominent undantag i genren är dock Ellis 1976.

spiritualiserad drabbning i ett medeltida förlutet, en riddartornering fjärran från det industrialiserade krigets fulhet.²¹ Som heroiska alternativ till det statiska skyttegravskriget stod kriget i Alperna och på haven. Alpkriget framställdes som ett spännande äventyr i ett naturskönt och storslaget fjällandskap som var opåverkat av krigets maskinpark.²² Kriget till sjöss omvandlades till en sjörövarsaga, där kaptenerna liknades vid djärva, ädelmodiga pirater i det stora blå.²³

Men de moderna vapnen förtegs inte bara, utan inkorporerades stundom i den heroiska riddarsagan. Så skedde med flyget, som tycktes erbjuda ett slags gudomlig översikt och kontroll över krigets leriga kaos. Äntligen ligger slagfälten utbredda som överblickbara schackbräden, skrev *Vecko-Journalen* lyriskt 1914.²⁴ Fokus låg inte på bombandet av civila, utan på tvekampen flygarna emellan, antingen utmålad som en revolverduell mellan överjordiska gentlemän högt ovan molnen eller som en ensam riddares jakt på en fientlig "maskin".²⁵ I denna jaktmetaforikens värld var människan jägaren och maskinen offret, eller också fick vapnen ensamma spela både rovdjur och byte med epitet som "örnar", "hajar" och "duvor".²⁶ Genom att det framstod som att det var zeppelinarna som "stupade", "förolyckades" och blev till "kadaver" eller "skelett" doldes delvis de mänskliga förlusterna och lidandet.²⁷

Den moderna teknologin skrevs in i gamla mytiska ramverk, då ubåtar, pansarvagnar och kanoner metamorfoserades till de klassiska sagornas

21. Se t.ex. "Ett stilla farväl på ärans fält", *Allers* 1915:15; "Slaget vid S:t Quentin", *Allers* 1914:41; "Striden om ett franskt slott", *VJ* 1914:42; Annie Åkerhielm, "Kriget", *Idun* 1914:39. Jfr Fussell 1975, s. 22f., 139, 170, 174; Winter 1995, s. 84f., 204–209, 222; Ellis 1976, s. 118; Clarke 1966, s. 56f.

22. "Alpernas hjälte", *VJ* 1916:6; Gabrielle Ringertz, "Från gränslandet där kriget rasar", *Idun* 1915:39; Annie Wall, "I kamp bland Tyrolens berg", *H8D* 1916:46; Nils Lago-Lengquist, "Ett slag på bergstopparna", *VJ* 1915:33; "Krigets eldar i eviga snöns regioner", *VJ praktupplagan* 1916:22; "Kriget över Alperna", *VJ praktupplagan* 1916:34; "Och bergens jättar höljda uti snö se ned på hatets släkte vid dess fötter", *VJ praktupplagan* 1916:6.

23. "En tysk ger sig aldrig", *VJ* 1915:19; Birger Mörner, "Dödens riddare", *VJ praktupplagan* 1916:1; "Tyska kryssaren 'Emden' uppbringar en engelsk ängare i Bengaliska viken", *Allers* 1914:42; "Västra krigsskådeplatsen", *Allers* 1914:47; "Emden'-hjältarne i säker hamm", *H8D* 1915:38; "1914", *Allers* 1914:52; "Emdens hjältesaga", *Idun* 1914:47; "En af dagens hjältar i Tyskland", *Allers* 1916:18.

24. "Den flygande döden", *VJ* 1914:39.

25. "En tvekamp i luften: ett monoplan på spaningsfärd angripes af ett biplan", *Allers* 1914:41; "Den överjordiska fienden", *VJ* 1915:6; "En tysk flygarhjältens begrafning", *Allers* 1916:30; "Tyska hjältar", *H8D* 1916:25.

26. "Örnar och hajar i strid", *Allers* 1915:11; "Två tyska sorgehögtider", *H8D* 1916:41; "Undervatensbåtar på utkik efter byte", *Allers* 1914:43; "Den pansrade näven på havets djup", *VJ* 1915:13; "Luftens bläckfiskar", *VJ* 1915:43; "En nedskjuten 'dufva'", *Allers* 1914:46.

27. "Den stupade jättens skelett", *VJ* 1916:47; "Den vid Stavanger förolyckade zeppelinaren", *H8D* 1916:34; "Den i England förolyckade zeppelinaren", *H8D* 1916:51.

skräckinjagande men välbekanta sjöodjur, vidunder, drakar, bestar och gudar.²⁸ I *Idun* 1916 liknades till exempel granater vid "hvassa draktänder", kanoner vid odjur och zeppelinare vid flygande drakar.²⁹

Kaptenerna, piloterna och alpjägarna nämndes vid namn och framträdde över lag som tappra hjältar som själva formade sitt öde och inte som utbytbara kuggar i ett kollektivt och opersonligt krigsmaskineri. Dessa draknedläggare eller "dödens riddare" som *Vecko-Journalen* dubbade dem till blev i den heroiska berättelsen bevis på individens bestående betydelse i det anonymiserade masskrigets tidevarv.³⁰

Även i veckopressens idylliska krigsberättelse spelade vapnen en framträdande roll. Men i stället för att förtigas och förskönas förminskades, personifierades och trivialiserades tekniken, som när *Allers* i en liten bildsekvens 1918 presenterade "akrobattanken", ett völdresserat, lustigt cirkusdjur.³¹ Den lättsamma, humoristiska personifieringen koncentrerades dock framför allt till en figur: Tjocka Bertha, det populära smeknamnet på den tyska 42-centimetershaubitsen.³² I några artiklar sades visserligen jättekanonens förödelse ha väckt bestörtning och fruktan även i Sverige.³³ Men idyllberättelsens Tjocka Bertha var en harmlös, komisk, närmast löjlig figur, en ständig gäst i krigsskämt, krigstävlingar och krigslekar.³⁴ "Tjocka Bertha tyckes vara en mycket populär dam" skrev *Vecko-Journalen* apropå en tävling där läsarna ombads karakterisera kanonen i två passande ord som "Tysklands backfish", "Tibetforskarens brud" eller "trevlig bekantskap".³⁵ I en tävling om vad läsarna fruktade mest skickade en Lidköpingsbo in en teckning av sig själv jagad av Tjocka Bertha. Rädslan förvandlades här till en roande lek, där kanonen

28. "Ett möte med det moderna Nordsjöodjuret", *VJ* 1915:35; "Ett modernt hafsvidunder", *Allers* 1916:43; "Ett odjur som icke mera bits", *VJ* 1917:22; "När män och djur och oasens palmträd störta för pansartankens eld och hjul", *Allers* 1917:37.

29. Elsa Lindberg-Dovlette, "Den franska kvinnan under kriget", *Idun* 1916:45.

30. Birger Mörner, "Dödens riddare", *VJ praktupplagan* 1916:1.

31. "Den engelska 'tanken' kan uppträda som akrobat", *Allers* 1918:16. Jfr Tate 1998, s. 130–132.

32. Kanonen hade fått sitt namn efter tillverkaren, vapenfabrikanten Alfred Krupps dotter Bertha; se Fred Sandstedt, "De krigförande Östersjöstaternas bildpropaganda", i Engström & Ericson (red.), 1994, s. 59; Ousby 2003, s. 78.

33. "Nya bilder af de demolerade forten vid Liège", *H8D* 1914:51; G. Wegener, "Med krigskorrespondenten i fält", *VJ* 1914:40; "Franskt och tyskt artilleri", *Allers* 1915:5.

34. "Mera krigslimerickar", *VJ* 1914:52; Orvar Odd, "När 'Tjocka Bertha' syntes i drömmen", *VJ praktupplagan* 1918:15; "Inte så farligt som det ser ut", *VJ* 1914:39; "Tjocka Bertha' med servis", *VJ* 1916:20; "Tjocka Bertha – i Göteborg", *VJ* 1915:19 (extranummer). Jfr Tate 1998, s. 130–132.

35. "Tjocka Bertha både Tysklands och tibetforskarens brud", *VJ* 1915:8. "Tibetforskarens brud" anspelar på den aktivistiske tyskvännen, upptäcktsresanden och författaren Sven Hedin.

framställdes som en efterhängsen, kärlekskrank ungmö för vilken herr Svensson "i sin lugna vrå vid Vänern" enligt tidningen ändå kunde vara fullkomligt trygg.³⁶ Tidningarna introducerade även engelsmännens Tjocka Bertha, en "gumma" vid namn Mormor, och hennes "barnbarn", haubitsen Lille Willy.³⁷

Även minorna, de vapen som i realiteten hotade och faktiskt dödade neutrala svenskar, domesticerades. Bildnotiserna om desarmerade, pacificerade minor var också symboliska uttryck för hur den dödliga moderna tekniken kunde betvingas och omvandlas. Minornas besegrare poserade stolt för kameran med sina nedlagda fiender.³⁸ På ett mer symboliskt plan handlade berättelserna om oskadliggjorda minor också om svensk fredlighet, rådighet och försvarsvilja. I detaljerade steg för steg-reportage kunde läsarna se hur farliga ilandflutna minor fick nya fredliga svenska liv som pittoreska souvenirer och blomkrukor.³⁹ Hotet avvärdades också i skämt där minorna i likhet med Krupps kanon personifierades och feminiserades till "explosiva" damer, som i slutändan alltid tuktades och avväpnades.⁴⁰

I den idylliska berättelsens vapendiskurser tydliggörs krigets genusdimension. Påfallande ofta könskodades de nya vapnen som kvinnliga, implicerande att det kvinnliga var något farligt och hotfullt, men också något småöjligt som var absurt oförenligt med vapen och därför skrattretande. Att genuskonflikter var invävda i krigsupplevelsen och att första världskriget innebar ett slags "könskris" då konventionella manligheter och kvinnligheter hotades är numera allmänt vedertaget.⁴¹ I samtiden talades det till exempel konsekvent om "våldtagna" territorier och Belgien, Lusitania och Edith Cavell re-

36. "Jag är så fasligt rädd", *VJ* 1915:51.

37. "Mormor får ordet", *VJ* 1916:35; "Mormor kalla engelsmännen sina grofva 290 m. m. kanoner", *Allers* 1916:39; "Mormors visitkort", *Allers* 1916:39; "Lille Willy kör på arbete", *Allers* 1914:41. Jfr Tate 1998, s. 136f. om den sexualiserade diskursen kring stridsvagnen i Storbritannien.

38. "Nu låta de allt bli att göra någon skada mera", *Allers* 1916:53; "Ett af sjökrigets märkligaste vapen", *Allers* 1914:36; "Ett modernt hafsvidunder", *Allers* 1916:43.

39. "Ett stycke af en mina använt som minnesplakett", *Allers* 1916:23; "Käcka gossar från Smögen med sin mina", *HSD* 1916:17; Max Detlefsen, "Hur en mina blir en blomkruka", *VJ praktupplagan* 1917:14. Se även Lina Sturfelt, "Levande lik och blommande minor: första världskriget som underhållning i svensk veckopress", i Peter Carelli & Ulf Dahlström (red.), *Veckovis: en antologi om svensk veckopress*, Helsingborg 2005, s. 32–37.

40. "Drivande mina", *VJ praktupplagan* 1916:22; "Minspärning", *VJ* 1914:42; "Ett möte med det moderna Nordsjöödjuret", *VJ* 1915:25; Albert Engström, "Bulleröminan", *VJ praktupplagan* 1916:22.

41. Se t.ex. Barbara Caine & Glenda Sluga, *Europas historia 1780–1920: ett genusperspektiv*, Stockholm 2003, s. 206, 224f.; Sandra Gilbert, "Soldier's heart: literary men, literary women and the Great War", i Margaret R. Higonnet m.fl. (red.), *Behind the lines: gender and the two world wars*, New Haven 1987; Susan R. Grayzel, *Women and the First World War*, London 2002; Tate 1998, s. 19; Pick 1993, s. 2f.

presenterades som exempel på skändad, kränkt kvinnlighet.⁴² Man skulle även kunna anknyta till historikern Elaine Tyler May, som har visat hur kärnvapenhotet diskursivt vävdes samman med rädslan för kvinnlig sexualitet och emancipation i USA under det tidiga kalla kriget.⁴³ Kanske var det något liknande som artikulerades i den svenska veckopressens berättelser om Tjocka Bertha och minorna, där det kvinnliga metaforiskt och symboliskt ständigt sattes på plats och den rubbade ordningen därmed återställdes.

Den komplexa och spänningsfyllda synen på industrialiseringen av kriget kom vidare till uttryck i de förväntningar och den beundran som vapn teknologin också väckte. Vapnen sågs som bevis både på 1900-talets överlägsna tekniska briljans jämfört med tidigare underutvecklade sekel och på den europeiska civilisationens triumf och dominans över andra, mer "efterblivna" kontinenter och folk.⁴⁴ Den snabba tekniska utvecklingen väckte också hopp om att våldet skulle kunna begränsas, kontrolleras och på sikt kanske till och med elimineras – med samma tekniks hjälp.⁴⁵ Sådana drömmar om det kliniska, rena och "humana" kriget är minst lika gamla som det industrialiserade kriget, men intensifierades i massdödens tidevarv.⁴⁶

Sensmoralen i den optimistiska, trygghetsskapande idyllberättelsen var att kriget inte var så farligt, nedbrytande och ofattbart som andra, mer brutala skildringar gav intryck av. Samtidigt kan den ses som ett tecken på våldets gradvisa internalisering och vardagliggörande. Som lingvisten Paul Chilton framhållit är det till synes triviala namngivandet av vapensystem ett sätt att normalisera och neutralisera dem, vilket i sig är ett tecken på vapnets successiva assimilering in i vardagskulturen.⁴⁷

42. Tate 1998, s. 31; Ousby 2003, s. 300; Caine & Sluga 2003, s. 224f. Belgien invaderades och ockuperades av tyskarna 1914, Lusitania var ett brittiskt passagerarfartyg som torpederades av tyskarna 1915 med över 700 civila dödsoffer som följd och Edith Cavell var en brittisk sjuksköterska som avrättades av tyskarna i Belgien 1915, anklagad för att ha hjälpt hundratals brittiska och allierade soldater att fly ur landet.

43. Elaine Tyler May, *Homeward bound: American families in the Cold War era*, New York 1988.

44. "Granater och eldbomber", *Allers* 1916:21; Elow Nilson, "Hemliv i fält", *VJ* 1916:28; "Tekniken och kriget", *Allers* 1914:42; "Världskriget har sett många nya vapen blifva uppfunna", *Allers* 1916:2; "Jules Verne och kriget", *Allers* 1918:15; "De moderna fältkanonerna skjuta ända upp till 30 skott i minuten", *VJ* 1914:37; "Den flygande döden", *VJ* 1914:39; "När män och djur och oasens palmträd störta för pansartankens eld och hjul", *Allers* 1917:37.

45. "Lyssnarposter, som möjliggöra upptäckandet af undervattensbåtar och luftskepp, som operera dolda", *Allers* 1916:3; "Luftskeppsfske och vattenhörslurar", *VJ* 1916:16; "De giftiga gasernas användande i kriget och deras bekämpande", *Allers* 1915:46.

46. Tate 1998, s. 141f.; Agrell 2000, s. 100f., 257; Johansson 1991, s. 277; Pick 1993, s. 165–167.

47. Paul Chilton, "Nukespeak: nuclear language, culture and propaganda", i Crispin Aubrey (red.), *Nukespeak: the media and the bomb*, London 1982, s. 102, 105.

Maskinkriget och dödsfabriken – vapnen i den tragiska krigsberättelsen

Parallellt med de heroiska och idylliska krigsberättelserna, där vapenutvecklingen förtegs, idealiserades och trivialiserades, fanns också en helt annan berättelse. Det var den tragiska berättelsen om kriget som en maskinell, industriell masslakt, en berättelse vars ledmotiv var människans/mänsklighetens underlägsenhet och utplånande i mötet med den nya destruktiva tekniken. Det moderna maskinkriget, skrev *Allers*, är ett fabrikmässigt stordriftskrig där vare sig muskler, personligt mod eller antalet soldater betyder något, utan det enda intressanta är antalet kulspjut.⁴⁸ *Idun* talade om hur soldaternas initiativförmåga och vilja maldes ned i "ett brutalt maskinslakteri, där individens hjältemod är en nolla mot vapentechniken".⁴⁹ Analogierna mellan fabriken och kriget var legio i denna berättelse. Soldaterna kallades "automatiska maskiner" och "material"⁵⁰ och industriella metaforer som "smältugn", "verkstad" och "löpande band" användes för att beskriva även "massproduktionen" av död och lidande vid fronten.⁵¹ Maskinkriget blev än mer skrämmande då det genomgående framställdes som nytt, unikt och revolutionerande, utan några som helst historiska paralleller. Fransk-tyska kriget ett halvsekel tidigare beskrevs i *Allers* som ett urmodigt "sköldkrig", totalt väsensskilt från "detta krigets fälor och maskinnedslaktning".⁵² En illustration av 1700-talets krigföring fick rubriken "Fortiden" i jämförelse med det tjugonde seklets världskrig.⁵³

Upplevelsen av hot och chock sammanhängande också med att maskinkrigets ohyggligheter sträckte sig bortom det egentliga slagfältet, då det gjorde alla till potentiella måltavlor för vapnets våld. De militärt sett perifera flygbombningarna mot civila fick stort utrymme i veckopressen som illustrationer av krigets urartning och som fruktansvärda profetior om framtiden.⁵⁴ Suggestivt

48. "Maskinkriget", *Allers* 1917:7.

49. "Sverige på San Francisco-utställningen", *Idun* 1915:2. Se även "Världskriget", *H8D* 1918:49; "Med kamp på knifvar och klubbor", *Allers* 1916:45.

50. Ludvig Nordström, "Med anledning af kriget", *H8D* 1914:46; Sven Jerring, "Hjälten", *H8D* 1918:12; "Världskriget", *H8D* 1918:42.

51. "I dödens verkstad", *Allers* 1917:16; Elow Nilson, "Dödens mullvadar", *VJ praktupplagan* 1916:11; "Där granaterna svarfas", *Allers* 1915:35; "I dödens redskapsbod", *VJ* 1916:7; "Engelsk granattillverkning", *VJ* 1915:32; "Ett franskt reservförråd av granater till 22 cm.-kanoner – liemannens trogna vasaller", *VJ praktupplagan* 1916:3.

52. "1870–1916", *Allers* 1916:35.

53. "Granater och eldbomber", *Allers* 1916:21.

54. "En tysk luftbomb i Colchester", *H8D* 1915:24; "De senaste zeppelin-luftangreppen mot Paris", *H8D* 1916:21; "Då bomberna regnade öfver Paris", *Allers* 1919:19; "En zepelinares besök aflöper ej spåröst", *Allers* 1916:10. Se även Lina Sturfelt, "Den andras lidande: kvinnor som våldsoffer och föröfvare i första världskriget", i Eva Österberg & Marie Lindstedt Cronberg (red.), *Kvinnor och våld: en mångtydig kulturhistoria*, Lund 2005, s. 224–226.

realistiska teckningar av brinnande belgiska städer där desperata människor flydde i kaos och panik längs gator och kajer under bombattackerna visade vad som i värsta fall väntade svenskarna i det totala krigets tidsålder.⁵⁵

I stället för att vara maskinens härskare förvandlades människan till maskin(gevärs)ens värnlösa offer, illustrerat till exempel i fotografier av till sista man nedmejade regementen, som fallit i led efter led för kulsprutornas eld.⁵⁶ I de talrika vapenfabriksreportagen betonades att maskinkriget handlade om den sårbara människokroppens ojämna, hopplösa kamp mot granaternas hårda stål.⁵⁷ Människans litenhet, utsatthet och obetydlighet gestaltades vidare i de många bilderna och beskrivningarna av de nya supervapnens enorma dimensioner, sprängkraft och förödelse.⁵⁸ Vapnens format mättes mot vuxna män, som dinglade likt dvärglika pysslingar på gigantiska kanonrör eller hukade som små barn i skuggan av kolossala granater, torpeder och tanks, gärna fotograferade underifrån så att de upplevdes som ännu större.⁵⁹ Bildrubriker som "Mannen och hans överman" lämnade inget tvivel om vem som, oavsett krigets utgång, var dess verkliga, obestridda segerherre.⁶⁰

Särskilt stridsvagnen fick i veckopressen symbolisera det teknifierade maskinkrigets modernitet, intimt förknippad som den var med skyttegravarnas futuristiska, metallmättade ingenmansland. I *Allers* togs dess entré på slagfältet som intäkt för att "framtidskriget" hade börjat, att 2000-talet redan var här.⁶¹ Det var stridsvagnens oöverbärrighet som underströks, liksom den okontrollerade skräck och panik den väckte.⁶² Den framställdes som en framrusande dödsmaskin som ingenting skydde av eländig terräng eller

55. "Då Antwerpen blef bombarderad från luften", *Allers* 1914:40; "De hemska nätterna i det belägrade Antwerpen", *Allers* 1914:45; "Flykten från den brinnande staden", *Allers* 1914:45.

56. "Ett tillintetgjort franskt regemente", *VJ* 1914:51.

57. "I dödens verkstad", *Allers* 1917:16; "Där granaterna svarfas", *Allers* 1915:35; "I dödens redskapsbod", *VJ* 1916:7; "Granater och eldbomber", *Allers* 1916:21.

58. "En jättekanon transporteras utefter en af landsvägarne i Belgien", *Allers* 1918:15; "Engelsk jättekanon i verksamhet på västfronten", *VJ* 1916:35; "En fransk 75 mm. kanon köres fram till fronten", *Allers* 1915:6; G. Wegener, "Med krigskorrespondenten i fält", *VJ* 1914:40.

59. "Engelsk jättekanon i verksamhet på västfronten", *VJ* 1916:35; "En hemsk utställningspjäs", *VJ* 1915:5; "Svåra pjäser", *VJ praktupplagan* 1916:5; "De engelska 'tanks' köra fram till sitt blodiga arbete", *Allers* 1917:3; "En af de stora engelska pansarbilerna", *HSD* 1917:1; "Tanken, detta moderna slagvidunder, som längs Roulers-Menin-landsvägen slungat ut sina orkaner af dödande bly", *Allers* 1918:1; "Svårt artilleri", *VJ* 1916:5. Jfr Tate 1998, s. 127, s. 133.

60. "Mannen och hans överman", *VJ* 1915:42.

61. "Kanadiska trupper vid en 'tank' betrakta ett tyskt anti-tankgevär med explosiva kulor", *Allers* 1918:45.

62. "De engelska 'tanks' köra fram till sitt blodiga arbete", *Allers* 1917:3; "Världskriget", *HSD* 1918:2; "När män och djur och oasens palmträd störta för pansartankens eld och hjul", *Allers* 1917:37.

omöjliga hinder i sin obevkliga framfart, krossande och pulvriserande allt: byggnader, träd, människor och djur. Motstånd mot "en dylik eldgifvande linje af kolosser" beskrevs som ett fruktlöst, närmast löjeväckande vanvett.⁶³ Även för sina herrar var den emellertid en opålitlig allierad, en potentiell överlöpare som inte helt gick att bemästra och styra. Veckotidningarna berättade till exempel att den inte kunde backa, så om mekanismen råkade i lag och den körde fast i leran var den dömd att falla i fiendens händer.⁶⁴ Samma otillförlitlighet tillskrevs ett annat nytt vapen, stridsgasen, som dels blåste tillbaka mot angriparna själva, dels drabbade oskyldiga civila.⁶⁵ Den tragiska berättelsens kärna var att kriget avslöjade hur människan hade förlorat kontrollen och makten över teknologin, att hon i det moderna kriget hade förvandlats till maskinens slav och offer.

Kriget mellan modernitet och kontinuitet

Flera forskare har framhållit att en av krigets bittrast vunna erfarenheter var att individuell heroism, initiativförmåga, mod och vilja ingenting förmådde eller betydde mot maskingevär och granater. Hjälten med stort H var också han ett av maskinkrigets offer. De slag som skulle återupprätta individen, ridderligheten, handlingen och äventyret i det industrialiserade, moderna samhället, blev för majoriteten i stället en upplevelse av yttersta maktlöshet och hjälplöshet inför den förintande teknologin.⁶⁶ I dag har denna mekaniska masslakt blivit själva sinnebilderna inte bara för första världskrigets tragedi utan även för krigets generella meningslöshet.

Men medan första världskriget ännu pågick, och även under mellankrigstiden, var detta långt ifrån en självklar och allmänt omfattad slutsats. I svensk veckopress fanns förvisso många berättelser om hur krigets teknologi dominerade, besegrade och utplånade människan, men också andra som handlade om hur människan kontrollerade, betvingade och övervann teknologin. Som George L. Mosse understrukit kan den heroiska berättelsens styrka och

63. Cit. ur "Världskriget", *H8D* 1918:49. Se även "De engelska 'tanks' köra fram till sitt blodiga arbete", *Allers* 1917:3; "Senaste franska bilder", *H8D* 1918:49; "De fruktade engelska 'landkryssarna'", *VJ* 1916:51; "När män och djur och oasens palmträd störta för pansartankens eld och hjul", *Allers* 1917:37; "Kanadiska trupper vid en 'tank' betrakta ett tyskt anti-tankgevär med explosiva kulor", *Allers* 1918:45.

64. "Världskriget", *H8D* 1918:2; "De engelska 'tanks' köra fram till sitt blodiga arbete", *Allers* 1917:3. Jfr Pick 1993, s. 209.

65. "De giftiga gasernas användande i kriget och deras bekämpande", *Allers* 1915:46; "En gripande bild av krigets ohygglighet", *VJ* 1915:3.

66. Ellis 1976, s. 142, 177f.; Ousby 2003, s. 55f., 102, 291; Johansson 1991, s. 227.

lockelse delvis förklaras just med att den bättre stämde med förväntningarna på vad krig var, eller borde vara: inte en materiell kamp mellan vapen utan en individuell kamp man mot man eller man mot natur. Jakt- och riddarmetaforikerna placerade de främmande, skrämmande vapnen i en redan välbekant tradition som gjorde dem mer mänskliga. Genom att förskönas och personifieras befriades de från sina materiella konnotationer och fick en andlig, moralisk dimension. Omvandlingarna gjorde att vapnen lättare kunde accepteras och krigets chock därmed mattas.⁶⁷ Även den idylliska berättelsens personifiering, domesticering och trivialisering av vapnen kan ses som symboliska försök att bearbeta chocken och rädslan genom att göra krigets mekaniska, opersonliga våld hemtam, naturligt och relativt ofarligt. Idyllberättelsen handlade om hur de moderna vapnen trots allt kunde styras, tämjas och kanske till och med stillas, ett budskap som skänkte trygghet, tröst och hopp i en svår tid då inte bara gamla föreställningar om krig utan också om utveckling, framsteg och civilisation ställdes på sin spets.

För att återknyta till frågan om krigets modernitet menar jag i likhet med historikerna Jay Winter och Antoine Prost att det rimligaste är att en så genomgripande händelse som första världskriget satte igång flera olika, parallella kulturella trender, en del pekande bakåt och andra framåt.⁶⁸ I svensk veckopress synliggjordes det teknifierade, industriella krigets villkor och konsekvenser både genom att vapnen skrevs in i äldre eller arkaiserade krigsberättelser som apokalypsen och riddarsagan, och i visioner om ett futuristiskt, ultramodernt maskinkrig, olikt alla tidigare. Antiindustrialism och teknikbesatthet existerade sida vid sida. Som Tate skriver tycktes krigets nya vapen få utvecklingen att gå både fram- och baklänges: de gestaltade en simultan resa till framtiden och förhistorien.⁶⁹

Sett ur ett bredare perspektiv följer den svenska veckopressens krigsberättelser ändå en viss kronologi. De heroiska och idylliska berättelserna försvann aldrig men de blev mindre framträdande efterhand. Skämtandet och trivialiseringen försköts successivt i bakgrunden. Året 1916 framstår som något av en vändpunkt, varefter den tragiska berättelsen blev allt mer dominerande. Året för de oerhört blodiga slagen vid Somme och Verdun och för Brusilovoffensiven har i europeisk forskning setts som tidpunkten för en generell

67. Mosse 1990, s. 66f., 101, 137, 115–125, 162. Se även Tate 1998, s. 134f., 140.

68. Winter & Prost 2005, s. 183.

69. Tate 1998, s. 125.

vändning mot en mindre heroisk, mer desillusionerad syn på kriget.⁷⁰ Litteraturvetaren Claes Ahlund har i sin undersökning av svensk krigslyrik 1914–1918 pekat på en liknande tendens även här.⁷¹ I jämförelse med tidigare forskning om krigets kulturhistoria är det emellertid relevant att betona att det i det neutrala Sverige redan från början förefaller ha funnits ett större utrymme att berätta om världskrigets brutala, grymma och meningslösa sidor på ett mer explicit, realistiskt sätt. Veckopressen utgjorde inget undantag. Den var inte bara ett forum för eskapism eller krigsromantik, utan också för det nya industrialiserade krigets verkliga fasor. De svåra moraliska, existentiella och etiska frågor som världskriget väckte medierades och diskuterades även i veckopressens spalter. Populärkulturen undvek och maskerade inte bara fasorna, utan kastade dem också rakt i ansiktet på läsarna. En sådan bild av kriget var sannolikt lättare att acceptera i ett icke-deltagande land utan förluster, som inte hade samma akuta behov av mobilisering, hopp och tröst, och inte heller lika strikt censur. Man kan också notera, vilket det inte finns utrymme att utveckla här, att samtidigt som den tragiska berättelsen ökade i styrka relativt sett tog den positiva berättelsen om en utåtriktad, aktivistisk och självförhärligande svensk neutralitet allt mer över i veckopressen på bekostnad av andra, mer negativa neutralitetsberättelser. Dessa båda berättelser tycks ha fungerat ömsesidigt förstärkande i att gestalta Sverige som ett fredligt föredöme i ett alltigenom fruktansvärt, destruktivt krig.

Även om man kan skönja en viss utveckling mot en mer tragisk berättelse om kriget som en fruktansvärd, meningslös slakt, så var det typiska för veckopressen medan kriget pågick ändå snarast mångfalden av berättelser och den ständiga vacklan dem emellan – en diskursiv kamp som tyder på att första världskriget i Sverige utgjorde en vågbrytare mellan gamla och nya uppfattningar om krig. Det är kanske snarare i kollisionen mellan draken, dödsmaskinen och Tjocka Bertha som veckopressens världskrig får sin speciella laddning, i skärningspunkten mellan det förväntade, det föreställda och det förverkligade.

70. Se t.ex. Audoin-Rouzeau & Becker 2002, s. 100; Beller 1999, s. 143; Evelina Kelbetcheva, "Between apology and denial: Bulgarian culture during World War I", i Roshwald & Stites (red.), 1999, s. 219; Maria Bucur, "Romania: war, occupation, liberation", i Roshwald & Stites (red.), 1999, s. 249.

71. Ahlund 2007, s. 159, 203.

The dragon, the killing machine and Big Bertha: weapons of the First World War in the Swedish popular press

The cultural history approach to the First World War has opened up new perspectives on the conflict, focusing on how this devastating experience was imagined and inscribed with meaning. This article analyses how the war was framed in the Swedish popular press 1914–1918, taking as its focal point different narratives of weaponry.

The war marked the beginning of a new, mechanised warfare, often perceived as utterly modern and unexpected. In the heroic and idyllic narratives, the new threats, horrors and expectations of industrial total war were largely ignored, domesticated and trivialized, thereby confirming the importance of the individual on the battlefield. Still, the Swedish popular press did not turn to escapism or simply romanticized war in an unreflecting manner, it also portrayed the horrors of modern warfare and mass death. In the tragic narrative, war was seen as a futile mass slaughter showing how man had lost control and authority over the machines and become their slave and victim.

Relating reports in the Swedish popular press to the scholarly debate about the war's relation to modernity, I argue that the upheaval of war set in motion many different, parallel cultural trends. New weapons such as tanks, aeroplanes, machine guns and poison gas were placed both within older, traditional frameworks, and as signifiers of a futuristic, hitherto unparalleled war. In this respect the war represented neither a complete break nor a continuum. However, there is a tendency, especially from 1916 and onwards, in favour of the tragic narrative. This narrative corresponds to a stronger emphasis on a more positive image of Swedish neutrality, portraying Sweden as a peaceful role model in a terrible, meaningless war. But in the end it is rather in the many diverging images, discourses and narratives that the multiple, complex meanings of the Swedish First World War experience are fully made visible.

Keywords: First World War, cultural history, Swedish popular press, weapon technology, modernity, narratives